

Arianna Pinton este jurnalistă și autoare de povești pentru copii, dar și mamă a trei fete, dintre care două sunt dislexice. După ce a urmat masterul în Didactică și Psihopedagogia Tulburărilor Specifice de Învățare, s-a implicat în proiecte de sensibilizare în grădinițe și școli primare.

Fiițelor mele, în special Sofiei și Ginevrei.

Traducător: Ancuța Cotuna
Consultant de specialitate: Lavinia Achim
Redactor: Ileana Machidon
Corectură: Cucu Raluca Anca
Tehnoredactor: Jimmy Ionescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PINTON, ARIANNA

Copilul meu este dislexic / Arianna Pinton. - Padea: Lizuka Educativ,
2018

ISBN 978-606-8714-51-6

37

Distribuție exclusivă
www.LIBRARIE.net
e-mail: info@librarie.net
Telefon: 0351/139.915

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Lizuka Educativ.

*Toate cărțile Editurii Lizuka Educativ sunt dedicate iubitului nostru fiu - Mateiaș
și nepoțelei noastre iubite - Ingrid.*

Copilul meu este dislexic

LIZUKA EDUCATIV
CRAIOVA, 2018

Cuprins

5	Introducere
10	Folosirea cuvintelor
10	Citirea
18	Scrierea
22	Folosirea numerelor
22	Ce sunt numerele
27	Tulburările specifice de învățare
27	Dislexia: dificultatea de a citi
31	Disortografia: dificultatea de a traduce sunetele în litere
32	Disgrafia: dificultatea de a scrie
36	Discalculia: tulburarea de calcul și raționament matematic
46	Căror semnale să le acordăm atenție
46	Semnele cele mai comune
54	Alte tulburări mai puțin frecvente
56	Diagnosticul
56	La ce vârstă este posibilă formularea unui diagnostic
58	Ce să faceți dacă bănuiți că fiul/fiica voastră are TSI
62	Transmiterea diagnosticului
64	Ajutorul specialistului
64	Caracteristicile și obiectivele terapiei
69	Cum să ajuți și să înțelegeți copilul dislexic
69	Încercați să vă puneți în locul său

- 74 Viitorul tânărului cu TSI
77 Un angajament important pentru părinți
86 Copilul dislexic și școala
86 Relația cu cadrele didactice și cu directorii instituțiilor de învățământ
89 Rolul și temele profesorilor
101 Primii ani ai școlii gimnaziale
105 Școala superioară
107 Copilul dislexic și studiul
108 Temele pentru casă nu sunt un coșmar!
111 Cum să ajutați un copil cu disgrafie
116 Cum să ajutăm un copil cu discalculie
119 Instrumentele care simplifică studiul
127 Ce prevede legea italiană
128 Legea privind dislexia
134 Regulamentul pentru evaluarea elevilor cu TSI
135 Modalități de desfășurare a examenelor naționale
135 Măsuri educaționale și didactice de sprijin
140 Prevederi cu privire la dreptul studenților cu TSI de a studia
152 Organizarea școlară privind incluziunea școlară
153 Ce prevede legea în România (nota editurii)
158 Ordinul nr. 4813 din 29 august 2018 privind organizarea și desfășurarea evaluării naționale pentru absolvenții clasei a VIII-a în anul școlar 2018 - 2019
158 Ordinul nr. 4830 din 30 august 2018 privind organizarea și desfășurarea examenului de bacalaureat național - 2019
160 Metodologia pentru asigurarea suportului necesar elevilor cu tulburări de învățare
160 Dispoziții generale
164 Procedurile de evaluare pentru identificarea tulburărilor

- de învățare
167 Intervenția în cazul elevilor cu TSI
172 Formarea cadrelor didactice
173 Rolul factorilor de coordonare, îndrumare, control și intervenție
179 Polemicile asupra „negării”
180 Scrisoare deschisă împotriva „negării” Tulburărilor Specifice de Învățare
181 Astfel transformăm școlile în spitale
183 Nu-i numiți bolnavi pe copiii noștri dislexici
185 De ce se „neagă” dislexia?
188 Referințe și materiale utile

Pentru a înțelege ce nu „funcționează” în cazul unei persoane cu dislexie, este necesar să încercăm să înțelegem mecanismul care ne ajută să citim și să scriem. Dislexia, de fapt, nu depinde de un deficit de inteligență, ci de o alterare a procesului prin care mintea noastră recunoaște un text scris sau organizează instrucțiunile pentru a scrie unul, în cazul unei dictări, de exemplu.

Dar cum se desfășoară procesul care ne permite să dăm o semnificație diferitelor semne și simboluri tipărite pe cărți și ziare, să ne exprimăm și să comunicăm cu ceilalți folosind un limbaj scris? Așa cum vom vedea, citirea și scrisul sunt rezultatul unui ansamblu de proceduri complexe, care pot totuși să fie explicate într-un mod destul de simplu. În acest capitol vom încerca așadar să descriem principalele modele de funcționare ale citirii și scrisului propuse de savanții din domeniul neurologiei și al psihologiei cognitive. În capitolul următor, vom investiga mecanismele care stau la baza capacității noastre de a folosi numerele și de a face calcule.

Citirea

A citi un text implică diferite stadii, pe care din comoditate le vom examina punct cu punct, ca și cum ar fi vorba despre un parcurs în etape. De fiecare dată când citim, cum vi se întâmplă de exemplu vouă, celor care citiți această carte, creierul nostru activează două mecanisme:

- activitatea de decodificare sau transcodificare - capacitatea de recunoaștere că unele dintre lucrurile care se văd fac parte dintr-un

sistem folosit pentru a comunica (un cod) și trecerea de la un cod la altul;

- procesul de înțelegere sau capacitatea de a înțelege semnalele primite.

Activitatea de decodificare sau transcodificare se desfășoară la rândul ei în mai multe faze:

- recunoașterea semnelor alfabetului și ale punctuației;
- cunoașterea regulilor de conversie a sunetelor grafice (litere) în sunete;
- transformarea grupurilor de sunete în cuvinte.

Să trecem la rând prin fiecare punct. Să luăm o literă oarecare, de exemplu litera „d”. În primul rând, cine citește trebuie să știe să recunoască „d” ca fiind o literă (și că, de asemenea, „D” sau „d” sunt una și aceeași literă), în timp ce mâzgălitura de pe marginea rândului nu este o literă a alfabetului și nu trebuie să ținem cont de ea în citire. Cu mai multă exactitate, se poate spune că „d”-ul pe care îl vedem este un grafem.

Ulterior, cititorul trebuie să poată asocia „d”-ul unui anumit sunet, care în cazul nostru este unul dintre sunetele limbii italiene, dar și al limbii române. În alte limbi, litera „d” poate fi asociată unor sunete diferite. Nu toate sunetele care ne pot veni în minte fac parte din codul unei limbi (De fapt, doar fonemele fac parte din codul unei limbi. Pentru a înțelege mai bine ce sunt grafemele și fonemele, vezi caseta din dreapta). Acest pasaj se numește „conversiune grafem/fonem” și creierul nostru o repetă pentru toate literele, regroupându-le la final în cuvinte (și semne de punctuație) și recunoscând semnificația fiecăreia.

GRAFEM ȘI FONEM

Să înțelegem ce este un grafem și un fonem nu este dificil, chiar dacă la prima vedere sunt termeni care intimidează. Pentru fiecare literă a alfabetului, de exemplu „a”, noi îi alăturăm un sunet (fonemul „a”) și un semn grafic (grafemul, care poate fi „a”, „a”, dar și „A” sau „A”).

La rândul său, procesul de înțelegere are loc treptat, aproximativ de la cel mai mic la cel mai mare:

- înțelegerea semnificației propozițiilor unice;
- înțelegerea semnificației textului în întregime sa.

Un copil care învață să citească și să scrie se antrenează treptat să îndeplinească toate aceste procese rafinate de recunoaștere și transformare. Înseamnă că, în mod progresiv, fiecare copil trece prin faze succesive în care creierul, mâna și ochii se coordonează încet-încet, mereu mai bine, pornind de la o fază inițială, care este cea a mângălelilor, pentru a ajunge să stăpânească în mod separat desenul, scrisul și cititul.

La începutul anilor '80, cercetătoarele argentinieni Emilia Ferreiro și Ana Teberosky au studiat copiii în perioada preșcolară ultimă, constatând că învățarea scrisului și cititului (care tehnic se definesc cu un termen unic scris-citit) se desfășoară, de fapt, conform unor etape fixe, strâns legate una de cealaltă. Aceste etape sunt:

- faza mângăliturilor;
- faza preconvențională;
- faza silabică preconvențională;
- faza silabică convențională;
- faza silabică alfabetică;
- faza alfabetică convențională.

Este necesară explicarea acestor noțiuni. Cu toții știm într-o oarecare măsură la ce corespunde faza în care copilul nostru umplea pagină după pagină (și uneori pereți) cu mângălituri. Este un moment foarte important pentru dobândirea capacităților de a desena și de a citi.

Faza preconvențională este însă perioada în care copilul începe să „scrie” în desenele sale niște litere sau niște cuvinte după niște reguli numai ale sale, alegându-le, adesea la întâmplare, pe cele care apar în numele lui.

A înțeles că între scriere și cuvinte există o legătură, însă nu cu-

noaște regulile, chiar dacă din punct de vedere motor poate deja să scrie bine „adevăratele” litere ale alfabetului. Cu toate acestea, doar mai târziu începe să își dea seama că pot să fie descompuse în silabe cuvintele (și în acest moment crede că fiecare silabă corespunde unei litere, un semn în întregime al său).

De-abia în etapa ulterioară ajunge să înțeleagă și să recunoască de unul singur literele alfabetului.

Citirea pe „două căi”

Să ne întoarcem la mecanismul citirii. Așa cum explică Antonella D'Amico în cartea sa *Letture, scrittura, calcolo* (n.trad. „Citire, scriere, calcul”, editura Carlo Amore, 2002), în ultimii ani, cercetătorii au formulat câteva ipoteze despre ce se întâmplă exact în creierul nostru atunci când citim. Conform modelului cognitiv de lectură, reformulat în 1984 de către neuropsihologul italian Giuseppe Sartori, procesul de lectură al adultului are loc prin două modalități diferite, numite „calea vizuală” sau „lexicală” și „calea fonologică”. Noi, cititorii adulți normali, folosim ambele căi de lectură și o alegem automat pe cea mai potrivită tipului de text pe care trebuie să îl citim:

- calea vizuală, care ne permite să recunoaștem cuvintele întregi deja cunoscute și să distingem cuvintele „omofone” (cuvinte sau grupuri de cuvinte care se aud la fel, dar care se scriu diferit și au semnificație diferită, cum ar fi „cuminte” și „cu minte”);
- calea fonologică, folosită atunci când citim cuvinte noi, mai puțin frecvente sau fără sens.

De fapt, de fiecare dată când citim un text, îndeplinim, înainte de toate, două etape comune ambelor căi de lectură:

- analiza vizuală;
- recunoașterea literelor.

Acest lucru înseamnă că, pentru a citi, trebuie întâi să recunoaștem vizual forma cuvântului și fiecare literă care îl compune. Doar

În acest moment, creierul nostru este în stare să stabilească, de exemplu, dacă recunoaște cuvântul (în acest caz se va încrede în citirea lexicală) sau dacă este vorba despre o limbă necunoscută (iar în acest caz va adopta calea mai „prudentă”, cea fonologică). (Pentru a experimenta în practică ce se întâmplă cu creierul nostru, vezi caseta „Lectura lexicală și lectura fonologică”, de la pag. 16).

Calea vizuală sau lexicală

Calea vizuală, așa cum am spus, se desfășoară recunoscând vizual cuvintele întregi: cel care citește pescuiește dintr-un fel de mare registru virtual depozitat în propriul creier, în care sunt reunite, una câte una, toate caracteristicile vizuale și grafice ale cuvintelor unei limbi, de exemplu ortografia și numărul de silabe. Pentru experți, acest depozit al memoriei se numește „lexicon vizual de input”, iar conținutul său se numește „logogeni” (un termen care înseamnă „generatoare de cuvinte”). Ne putem imagina creierul nostru funcționând ca un computer, care, în prezența unui stimul vizual (unui cuvânt de citit), inițiază o căutare într-un dosar de sistem („lexiconul vizual de input”), în care sunt depozitate sute și sute de fișiere (logogeni), care, la rândul lor, conțin instrucțiunile formale pentru a construi un anumit cuvânt. În practică, fiecare cuvânt pe care îl cunoaștem posedă propriul logogen.

De fiecare dată când deschidem o carte și începem să o citim, de fiecare dată când vedem orice tip de scris, creierul nostru începe să compare toți logogenii între ei, până când îl găsește pe cel corect, cel care are cele mai multe puncte de corespondență cu acel cuvânt pe care îl citim. Dacă trebuie să citim „casă”, creierul nostru elimină rapid logogenii similari, cum ar fi „cală”, și îl alege pe cel corect, în care coincid toate cele 4 litere din care este format (iață de ce suntem în stare, nu doar să distingem cuvinte diferite între ele, ci și să înțelegem deosebirea între „cuminte” și „cu minte”). Odată stabilit că forma vizuală a lui „casă” corespunde unui logogen foarte exact, creierul trece la faza următoare și caută în registrele sale (într-un alt dosar cu fișiere) semnificația cuvântului „casă”.

Cu un termen tehnic, se poate spune că, în acest moment, creierul accesează așa-zisul „sistem semantic”; împreună cu semnificația recuperează și sunetul cuvântului, felul în care acesta se pronunță, precum și toate regulile și informațiile (de exemplu, regulile de ortografie și de gramatică) asociate aceluia cuvânt în sistemul limbii. Tot acest proces extraordinar de asociere a semnificațiilor și regulilor este definit ca „acces lexical” (lexicul unei limbi, de fapt, este repertoriul de cuvinte și semnificațiile lor).

Să recapitulăm: creierul nostru pornește de la o formă grafică, o activează căutând-o într-un repertoriu (logogeni) și ajunge în final să o identifice ca fiind cuvântul care are o anumită semnificație și care sună într-un mod foarte specific. La finalul acestui proces, noi, cititorii, suntem liberi să alegem dacă preferăm să citim cu voce tare sau să o facem în liniște, în mintea noastră.

Calea fonologică

Calea fonologică urmează un parcurs foarte diferit: creierul nu activează un repertoriu de logogeni, deoarece formele care se citesc nu sunt recunoscute imediat ca și cuvinte, fiind noi, mai puțin frecvente sau fără sens (poate pentru că aparțin unei limbi străine). În acest caz, creierul descompune cuvintele literă cu literă și la fiecare semn grafic (grafem) asociază un sunet diferit (un fonem - adică nu un sunet la întâmplare, ci un sunet care aparține sistemului limbii în care vorbim). Și astfel cuvântul este citit și dotat cu o sonoritate „finală” și îl putem pronunța, chiar dacă pentru noi nu înseamnă nimic.

Lectura fonologică se numește și lectură „prelexicală”, deoarece creierul citește fără să asocieze vreo semnificație și, așa cum am văzut, semnificațiile sunt cele care fac parte din „lexicul” unei limbi. Este ceea ce se întâmplă atunci când se citesc cuvinte sau texte într-o limbă străină sau chiar și cuvinte lungi și dificile pe care nu le întâlnim de obicei.

CITIRE LEXICALĂ ȘI CITIRE FONOLOGICĂ

Cele două exemple care urmează ne ajută să înțelegem diferența dintre lectura lexicală și lectura fonologică. Ambele texte folosite sunt formate din cuvinte inexistente în limba italiană/română. Cu toate acestea, creierul nostru le decodifică în mod diferit, folosind două strategii diferite.

Lectura lexicală

Cnorofm ueni cretăceri a Univrseității Carbmndgie, oirdnea lteielror din iteniorrul unui cuântv nu are iportamntă cu codinția ca pimra și utimla să fie în poțziia coecrtă. Ciahr dacă liretele snut psue la înmptâlare, o peorsană patoe ctii îneatrga fzrăă frăă prbleome. Aesct lcuru se dtoazreă fauptlui că criereul norstu nu cteitșe ficaere lteiră în prtae, ci ia în cnsoiradere cuântvul în îngtreiema sa.

Inrecibdil, nu-i așa?

Dacă cuvintele sunt cu adevărat de nerecunoscut, creierul nostru schimbă modalitatea de citire și trece la calea fonologică, necesară pentru a citi cu voce tare sau în minte (citirea silențioasă) cuvinte noi sau non-cuvinte.

Lectura fonologică

Lapido munato bacuto miotra notole ecchiu lapiro quodre amizio gamapi falaso tigomo nivaba barloma giagna dagumi buglia strova defito fromopu irrole scorpi pilcone tifola beniro enchea vostia fucido avelli vicepo chiore digato.

Creierul nostru, de fapt, trece automat de la o cale, la cealaltă: citind această carte, de exemplu, cu siguranță ați folosit calea lexicală pentru o bună parte din text, recunoscând fără efort majoritatea formelor vizuale întâlnite. Vi s-a întâmplat cu siguranță să

treceți la calea fonologică întâlnind cuvinte noi și dificile (precum fonem sau logogeni) sau nume străine.

Modelul de învățare a citirii

Bineînțeles, tot acest proces, care pentru un adult a devenit automat, este învățat treptat. Dacă nu există probleme grave, toate ființele umane sunt dotate cu abilitățile necesare pentru a învăța să vorbească și apoi să citească și să scrie, dar este nevoie de timp.

În 1985, cercetătoarea britanică Uta Frith a explicat modul în care copiii trec de la ignoranța totală asupra legăturilor dintre limbajul oral și limbajul scris, la automatizarea proceselor de lectură. Conform acestui model, pentru a învăța să citim, trecem prin patru faze, independente între ele. Fiecare stadiu este caracterizat de dobândirea unor noi proceduri și de consolidarea și automatizarea competențelor deja dobândite.

- **Stadiul logografic:** coincide doar cu vârsta preșcolară. Este faza în care copilul recunoaște și „citește” unele cuvinte familiare ca și cum ar fi desene speciale, în mod „global”, fără să știe că sunt formate din litere și sunete separate. De fapt, în acest stadiu, un copil încă nu știe că există litere și silabe sau cum funcționează lectura.
- **Stadiul alfabetic:** copilul învață să recunoască literele (grafe-me) și știe să le convertească în sunete (asociind fonemul corect: operațiunea este definită de către specialiști „conversie grafem-fonem”). În acest mod poate citi cuvintele pe care nu le cunoaște folosind calea fonologică.
- **Stadiul ortografic:** copilul învață regulile tipice ale limbii sale. Mecanismul de conversie grafem-fonem devine mai sofisticat și micuțul învață să citească grupuri de sunete complexe (silabe), citind astfel mai rapid.
- **Stadiul lexical:** copilul recunoaște în mod direct cuvintele. La acest nivel posedă un vocabular care îi permite să citească cuvîn-

tele fără să recupereze fonemul (sunetul) asociat fiecărui grafem (simbol sau literă). Acum, copilul controlează bine activitatea citirii, care a devenit automată și rapidă. Oricum, este încă în stare să folosească modalitatea de citire a stadiilor precedente, pe care, de fapt, o folosește atunci când citește cuvinte noi, a căror semnificație nu o cunoaște, sau citește cuvinte care nu au sens.

În esență, în parcurgerea primelor trei faze, lectura se realizează prin calea fonologică. În timp ce parcurgerea fazei a patra permite copilului să utilizeze în mod corect calea lexicală și să citească cuvintele cunoscute fără să fie nevoie să efectueze conversia grafem-fonem.

Scrierea

Trecând la mecanisme care reglementează scrierea, trebuie, înaintea de toate, să facem diferența între capacitatea de a scrie în mod corect cuvinte sau fraze scurte, pe care o vom numi ortografie, și capacitatea de a compune texte mai mult sau mai puțin structurate, creative și lungi. Cea care ne interesează aici este prima, capacitatea ortografică.

Și în acest caz, modelul de operare cel mai acreditat printre cercetători este modelul scrierii „pe două căi”, care îl oglindește pe cel deja luat în considerare pentru citire:

- Calea lexico-semantică;
- Calea fonologică.

Noi folosim calea lexico-semantică pentru a scrie cuvinte cunoscute; aceasta este indispensabilă și pentru grupurile omofone, care, așa cum am văzut, au aceeași sonoritate („cuminte” și „cu minte”). Atunci când scriem cuvinte noi sau „non-cuvinte”, intervine calea fonologică non-lexicală (care nu folosește sensul cuvintelor).

Conform studiilor recente de neuropsihologie, pentru a scrie este necesar să integrăm două tipuri diferite de mecanisme cerebrale:

procesele centrale și procesele periferice, numite astfel în conformitate cu zonele sistemului nervos implicate (tocmai din acest motiv numite centrale sau periferice):

- procesele centrale implică creierul și sunt toate acele operațiuni care ne permit să recuperăm ortografia cuvântului, adică literele din care este compus, semnificația sa și regulile gramaticale și sintactice care permit folosirea în interiorul unei fraze (pluralul, de exemplu). Cele două căi de scriere pe care le-am indicat fac parte, așa cum vom vedea, din procesele centrale;
- procesele periferice permit traducerea informației obținute de către procesele centrale și planificarea mișcărilor mâinii pentru a scrie cu stiloul sau folosind tastatura computerului.

Procesele centrale

Aceste procese au multe analogii cu cele implicate în citire. Și aici, modelul cel mai acreditat (din 1990) afirmă că scrisul se poate realiza prin două căi diferite: cea lexico-semantică și cea fonologică.

Noi folosim metoda lexico-semantică atunci când trebuie să scriem cuvinte cunoscute; este metoda indispensabilă pentru a scrie cuvintele cu pronunție neregulată sau cuvintele omofone („cuminte” și „cu minte”). Pentru a face procesul mai clar, să luăm ca exemplu o dictare și să folosim încă o dată analogia dintre creierul nostru și un computer care caută un sistem de dosare și fișiere. În acest caz, stimulul care ajunge la creierul nostru este auditiv. Creierul nostru analizează ceea ce a auzit și caută dosarul unde au fost înregistrate fișierele cu semnificațiile cuvintelor („lexicul”).

Odată obținută semnificația, creierul identifică într-un alt dosar fișierele cu regulile grafice de scriere și trimite aceste instrucțiuni unei părți a memoriei care, la fel ca memoria unui computer, le ține minte doar pe durata utilizării lor (această memorie grafică de lucru se numește „buffer grafemic de ieșire”).